

Ыбрай Г. М., 1-курс

**Ғылыми жетекшісі: У. Ш. Шапақ, ұлттық құқық жоғары мектебінің проректор-директоры, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Қазақ гуманитарлық-заң университеті)**

ҚҰҚЫҚТАҒЫ АҚТАҢДАҚТАР

Құқықтағы ақтаңдақ дегеніміз толық немесе жартылай белгілі бір қоғамдық қарым-қатынастардың аясында құқықтық қадағалаудың жетіспеушілігі, тәртіптік қадағалауды объективті түрде қажет ететін және орындалуға міндетті заңды нормаларсыз дұрыс қызмет ете алмайтын нақты жағдай.

Құқықтағы ақтаңдақты реттелуіне қарай екі түрге бөлдік: нағыз ақтаңдақ және жалған ақтаңдақ.

Нағыз ақтаңдақ — бұл нақты реттелетін қоғамдық қарым-қатынастар аясына кіретін қатынастардағы құқықтың норманың шынымен болмауы. Нағыз құқықтағы ақтаңдақ құқықтық тәртіптің реттелуінің басынан бастап немесе заң шығарушы органның жаңа қатынастардың пайда болуын алдын ала ескере алмағандығынан шығуы мүмкін.

Жалған ақтаңдақ — құқықпен реттелмейтін белгілі бір мәселе десек те, кейбір тұлғалар тобының ойынша құқықтық нормамен реттелуі тиіс деп саналатын ақтаңдақ. Мысалы, достық қарым-қатынастары, ата-ана мен бала арасындағы жеке қарым-қатынастар, махаббат т. с. с. Осы сияқты қатынастар құқықтық нормамен регламенттелмейді. Әдетте, мұндай түсініктер құқықта бейхабар адамдарға тән.

Құқықтағы ақтаңдақты анықтау барысында зерттеледі:

- 1) істегі құқықтық жүйенің мазмұны;
- 2) нормативті акттердің пайда болуын қамтамасыз ететін немесе оның шығарылуын қажет ететін, материалды қоғамдық қатынастар;
- 3) акт шығарумен байланысты таптық-еріктік қатынастар;
- 4) мемлекеттік органдардың құқық шығармашылық әрекеті;
- 5) құқық қолдану практикасы;
- 6) құқықтық сана (құқықтық идеология мен психологияның жиынтығы).

Ақтаңдақ — құқықтағы ерекше қателік болып табылады. Өйткені, басқа қателіктерге қарағанда, ода анық саяси немесе лоббистикалық күші жоқ. Ол, заң шығарушының зейінсіздігінен немесе юридикалық техникалық ережелерді асыра пайдаланғандығынан, жай ғана мәтіннің қалдырылып кетуі сияқты көрінеді. Ақтаңдақ туралы сотқа шағым арыз беруге болмайды, олай болған жағдайда сол заңнамаға толық тексерту жүргізу керек болады немесе ол құқық қолдану практикасында қиындық тудыруы мүмкін. Құқықтағы ақтаңдақ, заң шығармашылық қателік бола тұра, оның орнын толтыру немесе жою туралы басқа дара шешім табуы қажет етеді.

Ақтаңдақты толық жоюдың бірінші және негізгі жолы — жаңадан норма қабылдау. Бұл жол заңнаманың нығайуына және заң шығарушы органдардың беделінің өсуіне мүмкіндік береді. Бірақ ол тым ұзаққа созылады, өйткені заң шығарушы үздіксіз және шұғыл түрде ақтаңдақтардың орнын толықтыра алмайды. Ол қалдырылып кеткен нормалардың орнын мәндісінен бастап, бірте-бірте жояды. Ақтаңдақтар үнемі пайда болып отырады, сондықтан оны қолма-қол толықтырып, жеңіп отыру керек. Ал екінші жолы — аналогия болып табылады.

Заң аналогиясы — екі жақтың арасындағы дау азаматтық құқықтық нормамен де, екі жақтың келісімімен де реттелмеген кезде қолданылатын әдіс; шиеленіске қатысушылардың арасындағы қатынасқа анақтылық енгізеді.

Заң аналогиясын қолдану келесі заңдылықтармен қамтамасыз етіледі:

- 1) ол құқықта ақтандақтың бар екені анық көрсетілген кезде қолданылады;
- 2) басты белгілері бойынша ең жақын норма қолданылады;
- 3) қарастырылып жатқан істің негізгі белгілері мен құқықтық нормаларында жақын және маңызды ұқсастықтары болуы керек, ал айырмашылықтары іске қатысы болмауы керек;
- 4) істер қатаң түрде тек қана аналогия қолданылатын норма шегінде ғана шешілуі керек;
- 5) норманың мазмұны бойынша мағынасының жақындығы, институттың және құқық саласының жалпы жағдайы мен принциптері ескерілуі керек.

Құқық аналогиясы — құқықтық жалпы принциптердің негізінде (заң шығарушының жалпы бастамасынан және мағынасынан шығатын) юридикалық істің шешімі. Құқық аналогиясында келесі шарттар сақталады:

- а) бұл істің жалпы құқықтық реттелуінің болуы;
- ә) адекватты юридикалық норманың болмауы;
- б) аналогиялық норманың болмауы.

Қорыта келе, құқықтағы ақтандақты жоюдың екі түрлі шешімін ұсына аламыз. Олар:

– мемлекет тарапынан заң шығарушы органдардың мінсіз, бірде бір кемшіліксіз заңнама шығару. Бірақ біздің білуімізше ол мүмкін емес. Себебі, уақыт өте заман өзгереді, заман өзгеруіне орай үнемі жаңадан қоғамдық қарым-қатынастар пайда болып отырады, ал заң бойынша бұл жаңадан пайда болған қатынастар құқықтық тәртіппен реттеліп отыруы керек.

– англо-саксондық құқықтық жүйесіне тән прецедент институтын Қазақстан Республикасының сот жүйесіне енгізу.

Прецедент дегеніміз бұдан бұрын орын алған және осы кездегі ұқсас әрекеттерге үлгі немесе негіз боларлықтай оқиға, жағдай, әрекет. Яғни, ұқсас жағдайлар туындаған кезде, үлгі ретінде қарастырылатын белгілі бір жағдайдағы тәлім-жосық. Яғни біздің ұсынып отарғанымыз ол — англо-саксондық құқықтық жүйеден Қазақстан Республикасының романо-германдық құқықтық жүйесіне сот прецеденті сияқты тиімді тәлім-жосықтарды енгізу.